

<https://doi.org/10.26565/2524-2547-2025-70-05>
УДК 316.4:332.1:364

Олена Юрїївна Сова

кандидат економічних наук, доцент
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України,
бул. Т. Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна
sovy@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАД

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю дослідження процесів соціальної згуртованості територіальних громад, що є важливим елементом сталого розвитку держави, зокрема в умовах геополітичних криз, економічних трансформацій і соціальних змін. Взаємодія між громадянами, ступінь довіри та ефективність публічного управління прямо впливають на здатність громади до успішного самостійного функціонування, вирішення місцевих проблем і досягнення соціальної гармонії. В статті проаналізовано основні чинники, що визначають соціальну згуртованість, а також механізми її підтримки з врахуванням міжнародного досвіду та вітчизняних напрацювань.

У рамках дослідження виявлено, що процеси соціальної згуртованості територіальних громад обумовлені комплексом факторів, серед яких основними є соціальний капітал, інституційна підтримка, а також позиція громадської активності. Встановлено, що стабільність соціальних зв'язків у громаді, їхня вертикальна та горизонтальна організація є вирішальними для ефективного управління ресурсами та подолання соціальних викликів. Систематизовано основні компоненти соціальної згуртованості, серед яких довіра між громадянами та органами місцевого самоврядування, соціальна справедливість, інклюзія, а також залученість представників спільноти в суспільне життя. Виявлено, що на рівень соціальної згуртованості суттєво впливають інституційні ініціативи, спрямовані на формування сприятливих умов для активної громадянської участі в прийнятті рішень і підтримку групових ініціатив. Серед важливих чинників виділено роль соціальних послуг і доступ до базових ресурсів, що забезпечують рівні можливості для всіх членів громади.

У висновках зазначено, що соціальна згуртованість є динамічним процесом, який потребує дієвої підтримки від органів влади та активної позиції громадян, їх узгодженої співпраці. Її зміцнення можливе за умови розвитку соціальних зв'язків, розбудови довірчих відносин між громадами, а також забезпечення належного рівня інклюзивності та доступу до суспільних благ. У подальших дослідженнях необхідно зосередитись на вивченні механізмів зменшення соціальних бар'єрів, розвитку міжгромадівських взаємодій і підтримки колективної відповідальності за громаду.

Ключові слова: згуртованість, територіальні громади, міжсекторальна співпраця, економічний розвиток, соціальний капітал, громадянське суспільство.

JEL Classification: H73; I31; M14; O18; R13.

Як цитувати: Сова, О. Ю. (2025). Теоретичні засади формування соціальної згуртованості громад. *Соціальна економіка*, 70, 60-71. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2025-70-05>

Вступ. Згуртування територіальних громад України є одним із ключових завдань у сучасних умовах децентралізації, регіонального розвитку та соціально-економічних трансформацій. Воно відображає рівень інтегрованості суб'єктів у спільноту/спільноти, їхню взаємодію, готовність до компромісів і відповідальність за майбутнє громади. Цей процес є складним і багато-

гранним, оскільки включає економічні, соціальні, культурні, політичні, управлінські та територіальні аспекти.

Проблеми, з якими стикаються громади, є проблемами колективної дії. Вони не можуть бути розв'язані зусиллями окремих індивідів, а потребують співпраці, що ґрунтується на довірі та соціальній згуртованості. Водночас згуртованість суспільства, а

отже, і його резилієнтність, не передбачає одностайності думок. Так, готовність ставити під сумнів ідеї та відкритість до різних поглядів і діалогу є важливими чинниками, оскільки сприяють безперервному вдосконаленню, адаптивності та самокорекції соціально-економічної системи держави.

Державною стратегією регіонального розвитку України до 2027 року вперше згуртованість визначено однією із Стратегічних цілей, а саме: «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпечному та просторовому вимірах¹».

Із розширенням джерел внутрішніх і зовнішніх ризиків питання соціальної згуртованості громад набуває особливої актуальності. Вона є важливим фактором повоєнного відновлення та сталого розвитку вітчизняних територій, оскільки стимулює когнітивні процеси, підвищує рівень довіри між зацікавленими особами, спонукає до взаємодії. Формування соціальної згуртованості потребує теоретичного осмислення векторів співпраці між членами громади, а також ролі інституцій та соціального капіталу в зміцненні міжсекторальних зв'язків у глобальну епоху нестабільності.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад формування соціальної згуртованості громад і визначення її ключових складових, що впливають на стійкість і розвиток територіальних об'єднань.

Для досягнення поставленої мети вирішуються наступні завдання:

- проаналізувати сутність поняття соціальної згуртованості та систематизувати теоретичні підходи до вивчення процесів згуртування громад;
- окреслити основні чинники, що впливають на рівень соціальної згуртованості в громадах;
- дослідити рівні формування стійких соціальних зв'язків на місцевому рівні;
- узагальнити міжнародний досвід і вітчизняні практики зміцнення соціальної згуртованості в спільнотах;
- систематизувати основні характеристики згуртованої громади з виокремленням поелементного впливу на її розвиток;
- надати пропозиції щодо забезпечення прогресу в соціальному згуртуванні територіальних громад держави.

Об'єктом дослідження є соціальна згуртованість як складова сталого розви-

тку територіальних громад. Предметом дослідження є фактори, умови та механізми формування й підтримки соціальної згуртованості територіальних громад в умовах соціально-економічних трансформацій і зовнішніх викликів.

Огляд літератури. Явище соціальної згуртованості – індивідів, груп населення, громад, суспільства, держави – широко досліджується в працях науковців по всьому світу. Автори з Німеччини запропонували три основні виміри соціальної єдності: соціальні відносини, ідентифікація з територіальною одиницею та орієнтація на суспільні блага (Schiefer & Van der Noll, 2017). Ще один авторський колектив із цієї країни виявив значний збіг щодо крос-національних порівняльних атрибутів згуртованості на основі трьох індексів (Delhey et al., 2023). Виключні умови прояву соціальної згуртованості в Україні під час дії воєнного стану продемонстрували, як ініціативи, що йдуть «знизу вгору», здатні об'єднувати спільноти навколо національної ідеї незалежності (Deineko, 2023).

Науковці з Нідерландів запропонували соціальну конструкцію згуртованості, щоб структурувати її потенціал впливу на розвиток стійких спільнот, відповідальних за формування сталих суспільств майбутнього (Fonseca et al., 2018). Досягнення міцнішого згуртування та нарощення соціального капіталу може відбуватися шляхом створення певної інформаційної платформи, за допомогою якої члени спільноти можуть взаємодіяти між собою через: залучення до визначення найважливішої проблеми, з якою вони стикаються в своїй громаді, та залучення до пропозицій щодо її вирішення (Orazani et al., 2023). Отже, увага переорієнтовується на використання соціальної згуртованості як науково обґрунтованого інструменту для перетворення спільнот заради їх благополуччя та процвітання.

Британські дослідники унаочнили показники соціальної згуртованості на макро-, мезо- та мікрорівнях і виявили найбільшу різницю між областями інтеграції та іншими територіями в контексті включеності до соціальної активності, що було дуже актуальним викликом під час карантинних обмежень COVID-19 (Lalot et al., 2022). Цю ідею В. Агуґаї доповнив багаторівневим аналізом взаємовпливу соціальної згуртованості, соціально-економічної нерівності й індивідуального суб'єктивного добробуту (Агуґаї, 2023).

Отже, соціальну згуртованість представлено в численних працях як цілісну та багатовимірну концепцію, однак аналіз передумов формування толерантності, со-

1 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11> (дата звернення: 07.02.2025).

ціальної участі, приналежності до спільноти та забезпечення рівних можливостей її учасникам залишається актуальним завданням наукових досліджень.

Методологія дослідження. Основні наукові підходи до аналізу згуртованості базуються на концепціях соціального капіталу, мережевої взаємодії та інституційного партнерства. В дослідженні застосовано критичний аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів і стратегій розвитку України та ЄС, що визначають механізми підтримки згуртованості на різних рівнях управління. Контент-аналіз дав змогу оцінити дискурс у масиві теоретичних напрацювань щодо формування згуртованих громад. За допомогою методів структурно-функціонального аналізу досліджено взаємозв'язки між соціальними, економічними та територіальними факторами згуртованості громад. Графічний метод сприяв наочному відображенню отриманих результатів і встановленню зв'язків між елементами згуртованості громад. Порівняльним аналізом міжнародного та національного досвіду виявлено спільні риси формування соціальної єдності в умовах суспільних трансформацій. Дедуктивний і індуктивний підходи застосовано для формулювання висновків на основі теоретичного узагальнення тенденцій і особливостей соціальної єдності громад.

Основні результати. Практичний досвід реформи місцевого самоврядування та децентралізації показує, що згуртованість відіграє ключову роль у становленні та розвитку територіальних громад. Вона є визначальним фактором не лише під час об'єднання спільнот, а й у формуванні їхньої здатності самостійно управляти ресурсами, підтримувати фінансову незалежність і ефективно вирішувати місцеві питання.

Науковцями напрацьовано чимало визначень поняття «згуртованість», з акцентуванням уваги на різних аспектах цього явища. Ось деякі з трактувань:

1. К. Левін – відомий соціальний психолог, який ввів термін «групова динаміка» (Lewin, 1951). Він розглядав згуртованість як сукупність внутрішньогрупових соціально-психологічних процесів і явищ, що характеризують весь цикл життєдіяльності малої групи, включаючи утворення, функціонування, розвиток, стагнацію, регресію та розпад.

2. Р. Бейлз – вчений-соціолог, який класифікував групові ролі та досліджував групову динаміку (Bales, 1951). Він визначав згуртованість як показник міцності, єд-

ності й стійкості міжособистісних взаємодій і взаємин у групі, що характеризується взаємною емоційною привабливістю учасників і задоволеністю групою.

Як бачимо, зарубіжні дослідження середини ХХ століття стосуються вивчення взаємодій у нечисленних групах і є більш поширеними в психологічних практиках, аніж на рівні публічного управління. Але знання основ зародження концепцій згуртованості дають можливість вибудовувати причинно-наслідкові ланцюги для дослідження згуртованості не лише колективів, а й територій, як-от територіальних громад.

3. Дж. Дженсон (Jenson, 2010) охарактеризувала соціальну згуртованість як багатовимірний феномен, що охоплює економічні, політичні, культурні та соціальні аспекти взаємодії в суспільстві. Згуртованість вивчається як процес об'єднання навколо ідеї, цінності, цілі або ідеології, що мотивує громадян до дій задля захисту того, у що віриш.

4. Національний інститут стратегічних досліджень – у 2022 році опублікував дослідження, в якому згуртованість розглядають як важливу умову розвитку територіальних громад (Економічні засади, 2022). Зазначено, що соціальну згуртованість поряд із такими властивостями, як комунікативність (наявність суспільного діалогу всередині громади), відчуття приналежності, громадянську солідарність, слід розглядати в якості фактору впливу на довгострокові результати ефективної реалізації громадами свого потенціалу сталого розвитку.

5. Т. Лях, Т. Спіріна, Є. Ковтун – колектив українських авторів у 2023 році дослідив розвиток соціальної згуртованості територіальних громад (Лях et al., 2023). Соціальну згуртованість охарактеризовано як детермінанту соціально-політичної стратегії суспільства, основою якої є свобода у прийнятті виважених, ефективних рішень, справедливості, почуття власної гідності, незалежності, самоповаги та самостійності. Підкреслено ключову роль соціальних працівників, які мають мотивувати членів територіальної громади долучатися до громадських процесів і усвідомлювати відповідальність за результати й наслідки своїх дій.

6. Інститут громадянського суспільства – в 2024 році опублікував «Методичні рекомендації з вивчення згуртованості у територіальній громаді та підготовки заходів з її покращення» (Ткачук et al., 2024). Автори розглядають згуртованість як здатність соціального середовища забезпечити можливості для всебічного розвитку, задоволення потреб, справедливий доступ до ресурсів, повагу до люд-

ської гідності та прийняття різноманітності. Вони наголошують на важливості соціальної інклюзії та активної участі мешканців у прийнятті рішень для підвищення згуртованості громади.

7. Інститут демографії та проблем якості життя НАН України – також залучений до пошуку ефективних шляхів згуртування громад навколо спільних цінностей на засадах соціальної відповідальності, прозорості, партнерства, легітимності. Територіальні громади мають виконувати завдання, спрямовані на відновлення місцевої економіки, підтримку життєдіяльності населення, нарощення потенціалу спроможності громад країни в контексті євроінтеграційних процесів (Заяць et al., 2024).

Отже, наведені публікації стосуються переважно поняття «соціальна згуртованість», хоча не менш важливими є аспекти економічної та територіальної згуртованості спільнот, про що описано в згаданій праці Національного інституту стратегічних досліджень. Постає необхідність систематизувати теоретичні підходи до вивчення згуртування громад. Вони базуються на міждисциплінарному аналізі соціологічних, економічних, політичних і психологічних чинників і відображають різні аспекти взаємодії в межах громади, ступінь її єдності, спільні цінності та здатність до колективних дій. Представимо деякі теоретичні підходи до дослідження згуртування громад (Палатна & Семігіна, 2024):

1. Соціологічний підхід. З погляду соціології, згуртування громади пов'язане з поняттям соціального капіталу (П. Бурдье, Р. Патнем). Соціальний капітал – це ресурси, що виникають унаслідок довіри, мережевої взаємодії та спільних норм поведінки. Чим більше соціального капіталу в громаді, тим вищий рівень згуртованості.

2. Психологічний підхід. З точки зору соціальної психології (Г. Теджфел, Дж. Тернер), згуртованість громади визначається рівнем соціальної ідентичності та почуттям приналежності до групи. Мешканці, які відчувають себе частиною громади, більш схильні до взаємодопомоги, соціальної підтримки та участі в спільних ініціативах.

3. Економічний підхід. У межах економічної науки (М. Олсон, Д. Норт) згуртування громади розглядається як фактор розвитку місцевої економіки. Об'єднані громади більш ефективно використовують ресурси, розвивають кооперацію, залучають інвестиції та формують сприятливе середовище для бізнесу.

4. Територіальний підхід. Згідно з просторовим плануванням і регіональною еко-

номікою (П. Хаггет, Д. Гарві, Е. Соджа), територіальна згуртованість громади визначається рівномірним розвитком території, збалансованим доступом до інфраструктури та послуг, а також ефективним використанням просторових ресурсів. Чим краща інтеграція населених пунктів у громаді через транспортне сполучення, комунікаційні мережі та спільні проєкти розвитку, тим вищий рівень згуртованості.

Аналіз сутності згуртованості спільнот потребує комплексного підходу, що поєднує всі ці теоретичні напрями, щоб створити цілісну картину розвитку громад у повоєнній розбудові України та механізмів їх згуртування. Для досягнення сталого розвитку необхідно інтегрувати три основні елементи: економічне зростання, соціальну інтеграцію та захист довкілля, що має вирішальне значення для добробуту окремих людей і суспільства в цілому (Sova et al., 2023). Формування відчуття національної приналежності, соціальної участі, толерантності та забезпечення рівних можливостей громадян є важливими напрямками процесу об'єднання суспільства та частиною стратегії соціальної політики держави.

Економічний, соціальний та територіальний згуртованості присвячено окремий розділ Угоди про функціонування Європейського Союзу. Зауважимо, що якість життя не вважається показником соціальної згуртованості суспільства, тоді як метою політики гуртування є поліпшення добробуту громадян, а саме надання прав і рівних можливостей громадянам. Для отримання таких переваг важливим є не тип місцевості, а скоріш здатність місця сприяти соціальному контакту, почуттю згуртованості та приналежності до спільноти (Zahnow, 2024). В фокусі уваги справедливий розподіл ресурсів, відкритий доступ до них, продовольча безпека громад. Забезпечення всіх громадян належним харчуванням допомагає подолати бар'єри соціальної нерівності та надає кожному можливість розкрити свій потенціал незалежно від економічного статусу (Ganushchak et al., 2024).

Наведемо структурні характеристики соціальної, економічної та територіальної згуртованості громад у їх змістовій єдності (рис. 1).

У сучасних умовах саме ці три аспекти згуртованості є стратегічними пріоритетами для формування стійких, розвинених і конкурентоспроможних громад. У соціальному сенсі згуртованість є основою стабільності громади, оскільки забезпечує високий рівень довіри, активність громадян у процесах управління та зменшення соці-

Рис. 1. Змістова характеристика згуртованості громад

Fig. 1. Content characteristics of the cohesion of territorial communities

Рис. 2. Напрями діяльності Програми ООН із відновлення та розбудови миру в межах Компоненту III

Fig. 2. Activity areas of the UN Recovery and peacebuilding programme within the framework of Component III

Джерело: складено авторкою на основі¹Source: compiled by the author based on¹

1 ПРООН в Україні. Громадська безпека та соціальна згуртованість. United Nations Development Programme. 2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/polipshennya-hromadskoyi-bezpeky-ta-sotsialnoyi-zhurtovanosti> (дата звернення: 07.02.2025).

альної нерівності. Рівність стосується розподілу доходів і соціальних ресурсів, таких як освіта, зайнятість або інші форми соціальної підтримки (Moustakas, 2023). Згуртованість тут проявляється через розвинені горизонтальні та вертикальні зв'язки, рівень волонтерської активності та громадську участь у місцевих ініціативах, у тому числі в громадському бюджеті.

В економічному розрізі згуртованість передбачає залучення всіх груп населення до продуктивної діяльності, розвиток локального підприємництва та рівномірний розподіл економічних можливостей. Вона є передумовою зниження соціально-економічних диспропорцій і створення стійкої економічної бази громади.

У територіальному розумінні згуртованість визначається як рівномірність розвитку територій, їхня фізична, комунікаційна та інфраструктурна інтеграція. Вона охоплює доступність ключових послуг, розвиток транспортної та соціальної інфраструктури, а також просторову взаємодію між різними секторами громади. Індійські науковці запропонували якісний підхід до визначення елементів і показників творчого створення простору, розглядаючи його як соціальний процес і атрибут згуртованості (Dash & Thilagam, 2023).

Низька згуртованість сприяє накопиченню соціальної напруженості (Ham & Woolcock, 2022). Цей стан суспільства чи громади характеризується зростанням конфліктності, зниженням рівня довіри, поляризацією поглядів, соціально-економічною нерівністю та потенційною загрозою для стабільності. Соціальна напруженість і соціальна згуртованість функціонують як дуальна система, де соціальна напруженість може бути як перешкодою для згуртованості, так і каталізатором її зміцнення, якщо ці антагоністичні відносини врегульовані через інклюзивні механізми та ефективні соціальні інститути.

Стратегія Ради Європи щодо соціальної згуртованості базується на 4 ключових ідеях¹:

- інвестування в соціальні права та згуртоване суспільство;
- розбудова спільної соціальної відповідальності;
- посилення представництва та демократичного ухвалення рішень, розвиток

суспільного діалогу та громадянської активності;

- побудова безпечного майбутнього для всіх.

За визначенням ООН, згуртованість громади щільно пов'язана з такими складовими, як соціальний капітал, довіра між мешканцями, відчуття захищеності, рівень взаємодопомоги та співпраці, а також дотримання прав людини та гендерної рівності². Програма ООН із відновлення та розбудови миру, яка є невід'ємною частиною Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні, сприяє економічному відродженню громад, які постраждали від війни. Вона також спрямована на прискорення реформ у сферах децентралізації та охорони здоров'я, а також на зміцнення громадської безпеки й соціальної єдності в цільових громадах. Програму реалізують чотири агентства ООН (ПРООН, Структура ООН із питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, Фонд ООН у галузі народонаселення, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) і підтримують одинадцять міжнародних партнерів (Європейський Союз, Європейський інвестиційний банк, Посольство США в Україні, а також уряди Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії).

Програма ООН із відновлення та розбудови миру складається з трьох компонентів³:

- Компонент I «Економічне відновлення та розвиток критичної інфраструктури»;
- Компонент II «Місцеве самоврядування та реформа з децентралізації влади»;
- Компонент III «Громадська безпека та соціальна згуртованість».

Діяльність Компоненту III сфокусована навколо п'яти стратегічних макронапрямів (рис. 2).

Вітчизняні заходи включають підтримку соціально вразливих груп населення, в тому числі створення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб, заохочення громадянської активності та забезпечення належного рівня надання послуг у громадах. Особлива увага приділяється відновленню інфраструктури та заходам із реагу-

2 UN Partnership Framework 2018-2022. United Nations. 2018. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/One%20UN%20Report%202018%20Final.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).

3 ПРООН в Україні. Громадська безпека та соціальна згуртованість. United Nations Development Programme. 2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/polipshennya-hromadskoyi-bezpeky-ta-sotsialnoyi-zhurtovanosti> (дата звернення: 07.02.2025).

1 New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion. Approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 7 July 2010. URL: https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/2010strategy_actionplan_socialcohesion.pdf (дата звернення: 07.02.2025).

Таблиця 1. Основні складові згуртованої громади
Table 1. The main components of a cohesive community

Складова згуртованої громади <i>Component of a Cohesive Community</i>	Значення <i>Meaning</i>	Вплив на громаду <i>Impact on the Community</i>	Приклади реалізації <i>Implementation Examples</i>
Довіра між членами громади <i>Trust among community members</i>	Високий рівень довіри сприяє співпраці та взаємодопомозі <i>A high level of trust fosters cooperation and mutual assistance</i>	Формує міцні соціальні зв'язки, зменшує конфлікти, підвищує ефективність комунікації <i>Builds strong social ties, reduces conflicts, and enhances communication efficiency</i>	Спільні заходи, волонтерські ініціативи, прозоре самоврядування <i>Community events, volunteer initiatives, transparent self-governance</i>
Спільні цінності та ідентичність <i>Shared values and identity</i>	Єдність у баченні розвитку громади, почуття причетності до спільної справи <i>Unity in the vision for community development and a sense of belonging</i>	Підвищує згуртованість, мотивує до активної участі в громадському житті <i>Strengthens cohesion, motivates active participation in public life</i>	Локальні традиції, культурні заходи, брендинг громади <i>Local traditions, cultural events, community branding</i>
Ефективна комунікація <i>Effective communication</i>	Відкриті канали взаємодії між мешканцями, бізнесом і владою <i>Open interaction channels between residents, businesses, and authorities</i>	Підвищує рівень обізнаності, зменшує соціальну напругу, сприяє ухваленню спільних рішень <i>Increases awareness, reduces social tension, facilitates joint decision-making</i>	Громадські слухання, електронні платформи комунікації, місцеві ЗМІ <i>Public hearings, online communication platforms, local media</i>
Громадська активність <i>Civic engagement</i>	Можливість мешканців впливати на розвиток громади <i>Opportunities for residents to influence community development</i>	Формує відповідальність за спільні ресурси, сприяє розвитку громадянського суспільства <i>Encourages responsibility for shared resources, promotes civil society development</i>	Бюджет участі, громадські ініціативи, місцеві ради <i>Participatory budgeting, civic initiatives, local councils</i>
Рівний доступ до ресурсів і послуг <i>Equal access to resources and services</i>	Забезпечення економічної та соціальної справедливості <i>Ensuring economic and social justice</i>	Зменшує соціальну нерівність, підвищує якість життя <i>Reduces social inequality, improves quality of life</i>	Програми соціальної підтримки, доступ до медицини та освіти <i>Social support programs, access to healthcare and education</i>

вання на кризові ситуації і подолання наслідків війни.

Вказані основні напрями діяльності розширюватимуть свої функції, інтегруючи отриманий досвід і коригуючи підходи, випробувані в громадах України від початку реалізації Програми в 2015 р.

Згуртування територіальної громади відбувається через формування та підтримку стійких соціальних зв'язків, що сприяє налагодженню довірчих відносин між учасниками, взаємної підтримки та колективної відповідальності за розвиток території. Ці соціальні зв'язки поділяються на горизонтальні та вертикальні. За твердженням Е. Лібанової та С. Романюка, спільноти кожного територіального рівня можуть здійснювати полісуб'єктне управління (самоврядування) як в своїх територіальних межах, так і між собою, адже в реальності межі соціаль-

ної, економічної та політичної взаємодії не співпадають, а більшість індивідів вважають себе членами більш ніж однієї спільноти (Лібанова & Романюк, 2023).

Горизонтальні зв'язки формуються між рівноправними членами громади, тобто між мешканцями, місцевими організаціями, підприємцями, громадськими об'єднаннями та ініціативними групами. Вони забезпечують ефективну взаємодію, співпрацю та довіру між громадянами, які мають спільні інтереси, територію проживання чи діяльності, що є основою для формування соціального капіталу.

Прикладами горизонтальних зв'язків є:

- об'єднання мешканців для спільного вирішення локальних проблем (ремонт дороги, створення дитячого майданчика, прибирання території);
- формування громадських ініціатив і волонтерських рухів, спрямованих на допо-

могу малозабезпеченим верствам населення чи розвиток місцевої інфраструктури;

– розвиток локального бізнесу та фермерських господарств, де підприємці співпрацюють, обмінюються ресурсами та ідеями.

Горизонтальні зв'язки забезпечують партнерські відносини між людьми, що сприяє взаємній довірі та ефективній самоорганізації в громаді, зменшенню соціальної ізоляції та підвищенню рівня громадянської активності.

Вертикальні зв'язки виникають у процесі взаємодії громади з владою, адміністративними структурами та інституціями, які ухвалюють рішення на вищому рівні. Вони забезпечують доступ громади до ресурсів, дотримання законодавчих норм, впливають на політику місцевого розвитку. Нормативно-правове поле, інституції, засоби масової інформації та політичний дискурс відіграють важливу роль у формуванні ефективності опосередкованого контакту для зменшення упереджень (White et al., 2021).

Мова може вестися про такі приклади:

– діалог з місцевою владою: участь громади в громадських слуханнях, консультаціях щодо розподілу бюджетних коштів, створення електронних петицій, ухвалення міських програм розвитку, що дає змогу жителям впливати на управлінські процеси;

– громадський контроль: механізми моніторингу діяльності місцевої влади, антикорупційні ініціативи, прозоре використання бюджетних коштів;

– державна підтримка місцевих ініціатив через отримання грантів, субсидій, державних інвестицій для розвитку громади;

– співпраця з великим бізнесом та інвесторами, які можуть підтримувати локальні проекти (наприклад, через корпоративну соціальну відповідальність).

Вертикальні зв'язки необхідні для ефективного функціонування громади, оскільки вони сприяють інституційному закріпленню ініціатив, залученню ресурсів і зміцненню прозорості звітування влади перед громадянами.

Оптимальне згуртування громади можливе лише за умови гармонійного поєднання горизонтальних і вертикальних зв'язків. Надмірний акцент на горизонтальних зв'язках без ефективної взаємодії з владою може призвести до ізоляції громади та обмеженості її ресурсів. Водночас слабкість горизонтальних зв'язків при домінуванні вертикальних може створити ризики авторитарного управління, низької довіри та пасивності

громадян. Саме баланс між цими двома типами взаємодії є запорукою успішного розвитку територіальних громад, їхньої економічної стабільності та соціальної гармонії.

Наведене вище дослідження можна адаптувати до завдань визначення ключових чинників згуртованості територіальних громад (табл. 1).

Узагальнимо динаміку окремих елементів соціальної згуртованості в Україні за результатами проведеного компанією «Метрика» опитування репрезентативної вибірки (рис. 3).

Попри триваючу війну та її виклики українське суспільство залишається згуртованим, особливо в площині горизонтальних зв'язків. «Відчуття національної приналежності» (8,7) і «Плюралістична українська ідентичність» (7,3) демонструють високі значення за шкалою від 0 до 10. Один із 8 показників (Відчуття соціальної загрози від представників інших груп) за нормальних умов має знижуватися, але бажаного зменшення значення не відбулося, і це єдина позиція зі зростаючою динамікою за досліджуваний період (+39,3%). Цей індикатор у 2024 році склав 3,9. Із решти 7 показників лише 1 знизився нижче рівня довоєнного 2021 року до позначки 5,4 – це «Соціальна толерантність» (-3,6%). А в порівнянні з даними 2023 року, то всі 7 індикаторів втратили бали в 2024 році. Найбільшого скорочення зазнали «Відчуття піклування влади» (-34,8%) та «Підзвітність органів влади» (-24,4%), що свідчить про посилення ризиків у розбудові вертикальних зв'язків соціальної згуртованості.

Висновки. Процес соціальної згуртованості територіальних громад держави знаходиться під впливом різноманітних чинників, які відповідають за формування горизонтальних і вертикальних контактів. На основі проведеного дослідження виокремлено основні вектори забезпечення згуртованості громад:

1) укріплення глибокого зв'язку з Батьківщиною та відданості спільному благу, що виражається у формуванні національної ідентичності та спільних цінностей. Це сприяє підвищенню рівня довіри між громадянами, стейкхолдерами та їх залученню до суспільно корисних дій;

2) соціальна згуртованість тісно пов'язана з якістю публічного менеджменту. Ефективні й відповідальні управлінські практики створюють умови для прозорої кооперації між владою та населенням, що, своєю чергою, підвищує виміри громадянської активності та довіри до державних інституцій;

3) реалізація людського потенціалу через розгалуження соціальних зв'язків сприяє

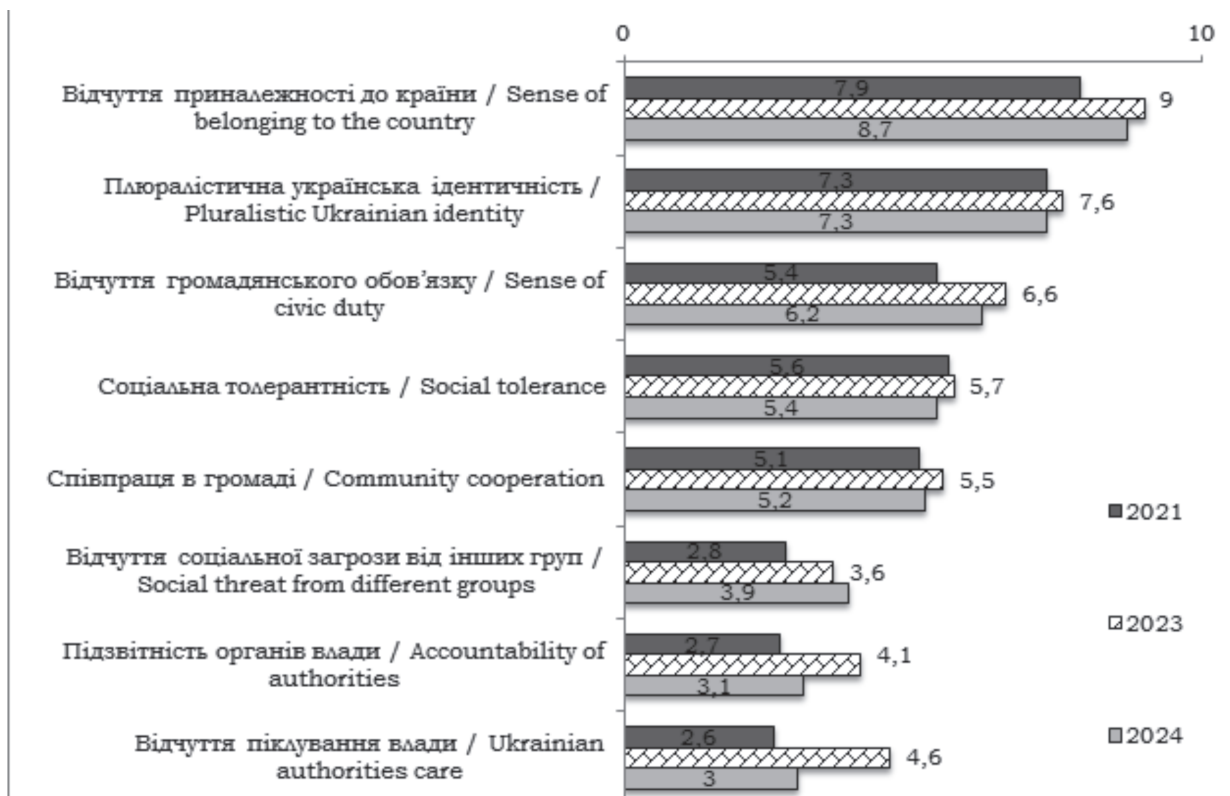

Рис. 3. Показники соціальної згуртованості в Україні (2021-2023-2024)

Fig. 3. Social cohesion indicators in Ukraine (2021-2023-2024)

Джерело: складено авторкою на основі (Biloskurskyi & Zurabashvili, 2024)

Source: compiled by the author based on (Biloskurskyi & Zurabashvili, 2024)

посиленню колективної підтримки та солідарності в спільнотах. Створення можливостей для самовираження громадян дає змогу ефективніше використовувати соціальний капітал і розширювати канали взаємодії між різними групами населення, в тому числі в соціальних мережах;

4) зміцнення відчуття взаємної підтримки та співробітництва як у межах громади, так і в міжгромадівському форматі, є необхідною умовою стабільності соціальної екосистеми. Воно забезпечує розвиток місцевих ініціатив і гармонізацію соціального діалогу, що формує здатність громад до колективної роботи;

5) важливою умовою соціальної згуртованості є заохочення громадян до активної участі в суспільних процесах. Замість пасивного очікування дій з боку влади, громади все частіше ініціюють власні проекти, спрямовані на вирішення локальних проблем і просування загальнонаціональних ідей;

6) одним із ключових завдань є нівелювання розриву між очікуваннями громадян і реальними діями влади. Дисбаланс між соціальними запитами та управлінськими рішеннями може стати чинником зростання недовіри та соціальної напруги, тоді як узго-

дженість між цими складовими сприяє зміцненню суспільної єдності.

Таким чином, згуртована громада – це не лише активні соціальні взаємодії між мешканцями, а й ефективна міжсекторальна співпраця з владою та іншими інституціями для досягнення спільних цілей. Всі з перелічених чинників взаємопов'язані та посилюють загальну згуртованість громади. Високий рівень довіри між мешканцями сприяє відкритій комунікації та підвищує їхню активність у житті громади. Спільні цінності та ідентичність допомагають сформувати відчуття єдності, що мотивує людей брати участь у прийнятті рішень. Ефективна комунікація забезпечує прозорість управлінських процесів і зміцнює довіру до місцевої влади та бізнес-сектору. Громадська активність, у свою чергу, сприяє рівному доступу до ресурсів і послуг, оскільки люди самі долучаються до їх розподілу, контролюючи справедливості висування вимог. Отже, всі ці елементи разом створюють міцну, згуртовану громаду, здатну до саморозвитку та подолання суспільно-політичних, соціально-економічних, екологічних і техніко-інформаційних викликів.

Список використаної літератури

1. Aruqaj B. An integrated approach to the conceptualisation and measurement of social cohesion. *Social Indicators Research*. 2023. No. 168. Pp. 227–263. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03110-z>
2. Bales R. F. *Interaction process analysis: A method for the study of small groups*. Cambridge, Mass., Addison-Wesley Press. 1951. 234 p. URL: <https://archive.org/details/interactionproce00bale> (дата звернення: 07.02.2025).
3. Biloskurskyi O., Zurabashvili T. Dr. Social cohesion in Ukraine. USAID project & SeeD. 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/sotsialna-zhurtovanist-v-ukrayini-tendentsiyi-za-danyumy-doslidzhennya-rescore-2024> (дата звернення: 07.02.2025).
4. Dash S. P., Thilagam N. L. "Creative placemaking": a conceptual model fostering social cohesion in community spaces within residential environments. *Creativity Studies*. 2023. No. 16(2). Pp. 541–564. DOI: <https://doi.org/10.3846/cs.2023.16497>
5. Deineko O. Ukraine, war and resistance: reshaping social cohesion. *Studia Sociologiczne*. 2023. No. 2(249). Pp. 155–177. DOI: <https://doi.org/10.24425/sts.2023.146173>
6. Delhey J., Dragolov G., Boehnke K. Social cohesion in international comparison: a review of key measures and findings. *Köln Z Soziol.* 2023. No. 75(Suppl. 1). Pp. 95–120. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11577-023-00891-6>
7. Fonseca X., Lukosch S., Brazier F. Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2018. No. 32. Pp. 231–253. DOI: <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>
8. Ganushchak T., Sova O., Oviechkina O., Olasiuk H. Next-generation innovation: food security modeling for positive social effects. *E3S Web of Conferences Journal*. 2024. Vol. 558, 01027. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202455801027>
9. Ham S., Woolcock G. "Who do they think they are?": social identity & conflict in small rural community. *Rural Society*. 2022. No. 31(1). Pp. 33–48. DOI: <https://doi.org/10.1080/10371656.2022.2061723>
10. Jenson J. Defining and measuring social cohesion. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010. 34 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/151856/Jenson%20ebook.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.02.2025).
11. Lalot F., Abrams D., Broadwood J., et al. The social cohesion investment: Communities that invested in integration programmes are showing greater social cohesion in the midst of the COVID-19 pandemic. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 2022. No. 32(3). P. 536–554. DOI: <https://doi.org/10.1002/casp.2522>
12. Lewin K. *Field theory in social science: selected theoretical papers*. / Ed. by Dorwin Cartwright. Harpers. 1951. 346 p. URL: <https://archive.org/details/dli.ernet.503983> (дата звернення: 07.02.2025).
13. Moustakas L. Social cohesion: definitions, causes and consequences. *Encyclopedia*. 2023. No. 3. P. 1028–1037. DOI: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030075>
14. Orazani N., Cárdenas D., Reynolds K. J., Mendoza-Denton R. Editorial: "Divided or united": strengthening social cohesion for well-being and prosperity. *Frontiers in Psychology*. 2023. No. 14, 1278832. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1278832>

References

1. Aruqaj, B. (2023). An integrated approach to the conceptualisation and measurement of social cohesion. *Social Indicators Research*, 168, 227–263. doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03110-z>
2. Bales, R. F. (1951). *Interaction process analysis: A method for the study of small groups*. Cambridge, Mass., Addison-Wesley Press. Retrieved from <https://archive.org/details/interactionproce00bale>
3. Biloskurskyi, O., & Zurabashvili, T. Dr. (2024). Social cohesion in Ukraine. USAID project & SeeD. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/sotsialna-zhurtovanist-v-ukrayini-tendentsiyi-za-danyumy-doslidzhennya-rescore-2024>
4. Dash, S. P., & Thilagam, N. L. (2023). "Creative placemaking": a conceptual model fostering social cohesion in community spaces within residential environments. *Creativity Studies*, 16(2), 541–564. doi: <https://doi.org/10.3846/cs.2023.16497>
5. Deineko, O. (2023). Ukraine, war and resistance: reshaping social cohesion. *Studia Sociologiczne*, 2(249), 155–177. doi: <https://doi.org/10.24425/sts.2023.146173>
6. Delhey, J., Dragolov, G., & Boehnke, K. (2023). Social cohesion in international comparison: a review of key measures and findings. *Köln Z Soziol.*, 75(1), 95–120. doi: <https://doi.org/10.1007/s11577-023-00891-6>
7. Fonseca, X., Lukosch, S., & Brazier, F. (2018). Social cohesion revisited: a new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32, 231–253. doi: <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1497480>
8. Ganushchak T., Sova O., Oviechkina O., & Olasiuk H. (2024). Next-generation innovation: food security modeling for positive social effects. *E3S Web of Conferences Journal*, 558, 01027. doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202455801027>
9. Ham, S., & Woolcock, G. (2022). "Who do they think they are?": social identity & conflict in small rural community. *Rural Society*, 31(1), 33–48. doi: <https://doi.org/10.1080/10371656.2022.2061723>
10. Jenson, J. (2010). *Defining and measuring social cohesion*. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/151856/Jenson%20ebook.pdf?utm_source=chatgpt.com
11. Lalot, F., Abrams, D., Broadwood, J., & et al. (2022). The social cohesion investment: Communities that invested in integration programmes are showing greater social cohesion in the midst of the COVID-19 pandemic. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 32(3), 536–554. doi: <https://doi.org/10.1002/casp.2522>
12. Lewin, K. (1951). *Field theory in social science: selected theoretical papers* / Ed. by Dorwin Cartwright. Harpers. Retrieved from <https://archive.org/details/dli.ernet.503983>
13. Moustakas, L. (2023). Social cohesion: definitions, causes and consequences. *Encyclopedia*, 3, 1028–1037. doi: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030075>
14. Orazani, N., Cárdenas, D., Reynolds, K. J., & Mendoza-Denton, R. (2023). Editorial: "Divided or united": strengthening social cohesion for well-being and prosperity. *Frontiers in Psychology*, 14, 1278832. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1278832>

15. Orazani N., Reynolds K. J., Osborne H. What works and why in interventions to strengthen social cohesion: a systematic review. *Journal of Applied Social Psychology*. 2023. No. 53(10). Pp. 938–995. DOI: <https://doi.org/10.1111/jasp.12990>
16. Schiefer D., Van der Noll J. The essentials of social cohesion: a literature review. *Social Indicators Research*. 2017. No. 132(2). Pp. 579–603. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>
17. Sova O., Bieliaieva N., Antypenko N., Drozd N. Impact of artificial intelligence and digital HRM on the resource consumption within sustainable development perspective. *E3S Web of Conferences Journal*. 2023. Vol. 408, 01006. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340801006>
18. White F. A., Borinca I., Vezzali L., et al. Beyond direct contact: the theoretical and societal relevance of indirect contact for improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*. 2021. No. 77. Pp. 132–153. DOI: <https://doi.org/10.1111/josi.12400>
19. Zahnow R. Social infrastructure, social cohesion and subjective wellbeing. *Wellbeing, Space and Society*. 2024. Vol. 7, 100210. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100210>
20. Економічні засади сприяння згуртованості громад : аналіт. доп. / [Химинець В. В., Головка А. А., Жаліло Я. А. та ін.]. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. 52 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.08>
21. Заяць Т., Романюк С., Краєвська Г., та ін. Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2024. Вип. 10. № 1. С. 135–164. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06>
22. Лібанова Е., Романюк С. Концептуалізація полісуб'єктного управління в соціальних відносинах. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 3. С. 33–53. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033>
23. Лях Т., Спіріна Т., Ковтун Є. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. Ввічливість. *Humanitas*. 2023. № 3. С. 53–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7>
24. Палатна Д., Семігіна Т. Згуртування громади: соціальний вимір. Таллінн: Teadmus, 2024. 315 с. DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.25927504.v1>
25. Ткачук А., Білий Б., Лапін Є. Методичні рекомендації з вивчення згуртованості у територіальній громаді та підготовки заходів з її покращення. Інститут громадянського суспільства. 2024. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/proekt-metodrekomend28042024_got.pdf (дата звернення: 07.02.2025).
15. Orazani, N., Reynolds, K. J., & Osborne, H. (2023). What works and why in interventions to strengthen social cohesion: a systematic review. *Journal of Applied Social Psychology*, 53(10), 938–995. doi: <https://doi.org/10.1111/jasp.12990>
16. Schiefer, D., & Van der Noll, J. (2017). The essentials of social cohesion: a literature review. *Social Indicators Research*, 132(2), 579–603. doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>
17. Sova, O., Bieliaieva, N., Antypenko, N., & Drozd, N. (2023). Impact of artificial intelligence and digital HRM on the resource consumption within sustainable development perspective. *E3S Web of Conferences Journal*, 408, 01006. doi: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340801006>
18. White, F. A., Borinca, I., Vezzali, L., & et al. (2021). Beyond direct contact: the theoretical and societal relevance of indirect contact for improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 77, 132–153. doi: <https://doi.org/10.1111/josi.12400>
19. Zahnow, R. (2024). Social infrastructure, social cohesion and subjective wellbeing. *Wellbeing, Space and Society*, 7, 100210. doi: <https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100210>
20. *Economic principles of promoting community cohesion*. [Khymynets, V., Holovka, A., Zhalilo, Ya. & et al.]. (2022). Kyiv: National Institute for Strategic Studies. doi: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.08> (in Ukrainian)
21. Zaiats, T., Romaniuk, S., Kraievskaya, H., & et al. (2024). Priority areas for the formation of capable territorial communities in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 10(1), 135–164. doi: <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06> (in Ukrainian)
22. Libanova, E., & Romaniuk, S. (2023). Conceptualization of governance in social relations. *Demography and Social Economy*, 3, 33–53. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033> (in Ukrainian)
23. Liakh, T., Spirina, T., & Kovtun, Ye. (2023). Development of social cohesion in the territorial community. *Humanitas*, 3, 53–60. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7> (in Ukrainian)
24. Palatna, D., & Semyhina, T. (2024). *Community cohesion: social dimension*. Tallinn: Teadmus. doi: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.25927504.v1> (in Ukrainian)
25. Tkachuk, A., Bilyi, B., & Lapin, Ye. (2024). Methodological recommendations for studying cohesion in the territorial community and preparing measures for its improvement. *Institute of Civil Society*. Retrieved from https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/proekt-metodrekomend28042024_got.pdf (in Ukrainian)

Olena Sova,

PhD (Economics), Associate Professor, Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine, 60, Taras Shevchenko Blvd, Kyiv, 01032, Ukraine
sovy@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>

THEORETICAL PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF SOCIAL COHESION IN COMMUNITIES

Abstract. The relevance of this study stems from the need to analyze the processes of social cohesion within territorial communities, which play a crucial role in ensuring the stable development

of a state, particularly during geopolitical crises, economic transformations, and social changes. The interaction among citizens, the level of trust, and the effectiveness of public governance directly influence a community's ability to function independently, address local challenges, and achieve social harmony. This article examines the key factors that shape social cohesion and the mechanisms that support it at various levels of governance.

The study identifies social capital, institutional support, and civic engagement as primary determinants of social cohesion in territorial communities. The stability of social ties within a community, along with their vertical and horizontal organization, plays a decisive role in the effective management of resources and the resolution of social challenges. The fundamental components of social cohesion include trust between citizens and local self-government bodies, shared values and identity, and participation in decision-making.

Institutional initiatives aimed at fostering active civic engagement and collective initiatives significantly influence the level of social cohesion. Social services and access to essential resources emerge as key factors in ensuring equal opportunities for all community members.

The findings suggest that social cohesion represents a dynamic process requiring continuous support from governmental authorities and active participation from citizens. Strengthening this process depends on the development of social ties, increasing trust between communities and governing bodies, and ensuring inclusivity and access to resources. Future research should explore mechanisms for reducing social barriers, fostering intergroup interactions, and promoting collective responsibility within communities.

Keywords: *Cohesion, Territorial Communities, Intersectoral Cooperation, Economic Development, Social Capital, Civil Society.*

JEL Classification: H73; I31; M14; O18; R13.

In cites: Sova, O. (2025). Theoretical principles for the formation of social cohesion in communities. *Social Economics*, 70, 60-71. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2025-70-05> (In Ukrainian)

The article was received by the editors 24.02.2025.
The article is recommended for printing 15.04.2025.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2025 р.
Стаття рекомендована до друку 15.04.2025 р.